

Demissionair minister van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties Hugo de Jonge
Postbus 20011
2500 EA DEN HAAG
Per e-mail: [REDACTED]

Postbus 16001
3500 DA Utrecht

Bezoekadres:
Kleinesingel 1-3
3572 CG Utrecht

030 888 38 88
info@mensenrechten.nl
www.mensenrechten.nl

Onderwerp
Toegankelijkheid verkiezingen in 2023
en 2024

Datum
18 september 2023
Ons kenmerk
2023/072/VZ/ARS

Geachte minister De Jonge,

Als toezichthouder op de uitvoering van het VN-verdrag handicap in Nederland (vgl. artikel 33, tweede en derde lid, VN-verdrag handicap) volgt het College voor de Rechten van de Mens (hierna: College) de ontwikkelingen rondom de toegankelijkheid van de verkiezingen voor mensen met een beperking met veel belangstelling. Met het oog op de naderende Tweede Kamerverkiezingen in november 2024 brengt het College graag alvast een aantal zaken onder uw aandacht.

Participatie in het politieke en openbare leven

Op grond van het VN-verdrag handicap (artikel 29) moeten mensen met een beperking in de gelegenheid worden gesteld om op gelijke voet met anderen aan het politieke leven deel te nemen. Dit betekent onder meer dat zij zo zelfstandig mogelijk kunnen stemmen. Hiervoor is het nodig dat stemprocedures, - faciliteiten en voorzieningen adequaat, toegankelijk en gemakkelijk te begrijpen en te gebruiken zijn. De overheid moet hiervoor begrijpelijke informatie over het stemproces en een overzichtelijk stembiljet verschaffen. Ook kiezers met een beperking moeten geheim en zonder intimidatie kunnen stemmen. Tot slot volgt uit het verdrag dat mensen met een beperking bij het uitbrengen van hun stem hulp kunnen krijgen door een persoon naar eigen keuze.

Belangrijke inspanningen geleverd

Het College ziet dat u zich op verschillende manieren blijft inzetten om de toegankelijkheid van de verkiezingen te vergroten. Het is positief dat gemeenten in aanloop naar de verkiezingen voor de Provinciale Staten in 2023 extra financiering hebben ontvangen voor het verbeteren van de toegankelijkheid en dat, in vervolg op het actieplan Toegankelijk Stemmen, er voor gemeenten zes bijeenkomsten over toegankelijke verkiezingen zijn georganiseerd.

Ook is het mooi dat er in de communicatie, net als bij de vorige verkiezingen, in samenwerking met belangenorganisaties is ingezet op begrijpelijke en toegankelijke communicatie voor specifieke doelgroepen.¹ Het College hoort graag hoe u in aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen inzet op toegankelijkheid.

Meldpunt Ieder(in): verscheidene verbeterpunten in 2023

Tijdens de Provinciale Statenverkiezingen 2023 heeft Ieder(in) het meldpunt Onbeperkt Stemmen. Bij eerdere verkiezingen heeft het College zelf een meldpunt geopend.² Uit de resultaten van het meldpunt Onbeperkt Stemmen van Ieder(in) blijkt dat ruim een derde van de melders heeft gerapporteerd over een positieve ervaring tijdens de Provinciale Statenverkiezingen in 2023. Bijna de helft van meldingen betrof een negatieve ervaring. Ieder(in) rapporteerde onder meer over knelpunten met betrekking tot de toegankelijkheid van stemlokalen, de informatieverschaffing door gemeenten, de bijstand in het stemlokaal, de toegankelijkheid voor mensen met een kwetsbare gezondheid en de stembiljetten. Hieronder gaat het College in op een aantal van de gesignaleerde knelpunten.

Toegankelijkheid stembureaus

Op basis van de ontvangen meldingen over de toegankelijkheid van stembureaus blijkt dat niet alle stembureaus zelfstandig toegankelijk zijn met rolstoel of rollator. Ook hebben meerdere gebruikers van een scootmobiel niet naar binnen gekund in het stemlokaal of hebben zij geen gebruik kunnen maken van het stemhokje. Ook biedt niet elke gemeente het stemmen met een stemmal als mogelijkheid aan.³ Stemlokalen moeten op grond van art. J4 Kieswet zodanig zijn ingericht dat mensen met een fysieke beperking zo zelfstandig mogelijk hun stem kunnen uitbrengen. Het College benadrukt in dit licht het belang van de structurele inzet van ervaringsdeskundigen.⁴ Het is belangrijk dat ervaringsdeskundigen met verschillende beperkingen structureel worden betrokken bij het inrichten van stembureaus en dat zij voorafgaand aan de verkiezingen kunnen testen op toegankelijkheid.

¹ [Kamerstukken II 2022/23, 35 165 nr. 52.](#)

² Rondom de verkiezingen op 15 maart 2023 heeft Ieder(in) het Meldpunt onbeperkt stemmen geopend. Het ging om de verkiezingen voor de Provinciale Staten en de waterschappen en de verkiezingen voor de eilandsraden op de BES eilanden (Bonaire, Sint-Eustatius en Saba). Ieder(in), [Meldpunt onbeperkt stemmen verkiezingen 2023.](#)

³ De stemmal is een speciale plaat met gaten die over het stembiljet wordt gelegd door een stembureau lid. De soundbox met koptelefoon vertelt de blinde of slechtziende kiezer welke partijen en kandidaten op de lijst staan en welk nummer daarbij hoort. Op de mal zijn de partijen met voelbare cijfers en in braille aangegeven, de kiezer vindt de juiste kandidaat door de gaten te tellen en kan vervolgens met potlood het gaatje inkleuren.

⁴ Zie ook: [Brief aan de demissionair minister van BZK over Meldpunt Onbeperkt Stemmen | College voor de Rechten van de Mens \(mensenrechten.nl\)](#) en

Ook is het gezien het verdrag belangrijk dat gemeenten voorzien in volledige informatie over de toegankelijkheid van stembureaus.⁵ Het College roept op om hier bij gemeenten op aan te blijven dringen.

Kennis over bijstand en bejegening

Ook blijkt uit het meldpunt Onbeperkt Stemmen dat een aantal melders te maken had met stembureauleden die onvoldoende geïnformeerd waren over de correcte bijstand voor en bejegening van mensen met een beperking. Het is goed dat er informatie over toegankelijkheid, inclusief hulp in het stemhokje, beschikbaar is in de instructie voor stembureauleden en dat gemeenten erop toezien dat voorzitters en leden van stembureaus de verplicht gestelde instructies daadwerkelijk volgen. Het College acht het van belang dat informatie over bijstand en bejegening onder stembureauleden nog beter bekend geraakt.

Bijstand voor mensen met een verstandelijke beperking

Een ander knelpunt dat Ieder(in) constateert is dat het voor een aantal mensen met een (licht) verstandelijke beperking lastig is om te stemmen, omdat zij geen hulp mogen ontvangen in het stemhokje.⁶ Recent heeft de regering aan de Afdeling advisering van de Raad van State een wetsvoorstel voorgelegd dat hulp in het stemhokje mogelijk moet maken voor iedereen die daarom vraagt.⁷ Een stembureau lid zal deze kiezers hulp bieden. Op grond van het VN-verdrag handicap (artikel 29, sub a, onder iii) hebben mensen met een beperking recht op bijstand door een persoon naar keuze. Het College heeft de regering in 2021 dan ook geadviseerd om te onderbouwen waarom het beïnvloedingsrisico groter geacht wordt bij mensen met een verstandelijke beperking dan bij mensen met een lichamelijke beperking die wel bijstand van een persoon naar keuze mogen ontvangen. Ook adviseerde het College om mensen met een beperking zichtbaar bij het experiment te betrekken, duidelijk te omschrijven op grond van welke criteria de deelnemende gemeenten worden geselecteerd en nader in te gaan op de vraag hoe het voorstel zich verhoudt tot andere maatregelen en experimenten om het stemmen toegankelijker te maken, zoals vervroegd stemmen.⁸ Het College is benieuwd op welke manier vorm is gegeven aan deze aanbevelingen en kijkt uit naar het wetsvoorstel en de bijbehorende toelichting.

⁵ Er zijn verschillende ervaringen met de volledigheid van informatie over toegankelijkheid. In sommige gemeenten lijkt die op orde, bij andere gemeenten niet, zo schrijft in Ieder(in), zie: [Meldpunt onbeperkt stemmen verkiezingen 2023](#), p. 13.

⁶ Ieder(in), [Meldpunt onbeperkt stemmen verkiezingen 2023](#) p. 11.

⁷ Rijksoverheid, '[Wetsvoorstel voor meer hulp bij stemmen naar Raad van State](#)' 14 april 2023.

⁸ College voor de Rechten van Mens, '[Brief wetgevingsadvies over Tijdelijke experimentenwet assistentie bij het stemmen](#)' 30 augustus 2023.

Ontoegankelijkheid voor mensen met een kwetsbare gezondheid

Ook zijn er bij het meldpunt van Ieder(in) enkele ervaringen gemeld van mensen met een kwetsbare gezondheid, die zich niet veilig voelen omdat coronamaatregelen zijn afgeschaft.⁹ Vervroegd stemmen zou hier een uitkomst kunnen bieden. In zijn advies inzake het initiatiefwetsvoorstel vervroegd stemmen heeft het College geconcludeerd dat vervroegd stemmen de toegankelijkheid van de verkiezingen voor mensen met een beperking en daarmee hun persoonlijke autonomie kan vergroten. Tegelijkertijd benadrukte het College het belang van nader onderzoek naar de impact van vervroegd stemmen op de rechten van mensen met een beperking. Het College adviseerde om pas nadat hier via experimenten informatie over is verkregen, een beslissing te nemen over een eventuele verlaging van het aantal volmachten.¹⁰ Het College benadrukt dat duidelijk moet worden gemaakt hoe dit voorstel, en een eventuele uitvoering daarvan, zich verhoudt tot het VN-verdrag handicap.

Stembiljetten

De huidige stembiljetten worden door sommige mensen met een beperking als ontoegankelijk ervaren. Ieder(in) ontving ook een melding over een gebrek aan eenduidigheid tussen de verschillende stempassen en stembiljetten bij deze gecombineerde verkiezingen.¹¹ Op basis van het VN-verdrag handicap moeten stemprocedures, -faciliteiten en -voorzieningen adequaat, toegankelijk en gemakkelijk te begrijpen en te gebruiken zijn. Het College staat dan ook positief tegenover het experimenteren met nieuwe stembiljetten op basis van de Tijdelijke experimentenwet nieuwe stembiljetten en adviseert de regering om mensen met een beperking te betrekken bij de voorbereiding, uitvoering en evaluatie van een experiment met stembiljetten. Ook adviseert het College om daarbij in te gaan op de manier waarop een nieuw stembiljet de toegankelijkheid voor de verschillende groepen bevordert. Ook adviseert het College de minister om te bezien hoe bij gecombineerde verkiezingen een zo overzichtelijk mogelijk proces kan worden gegarandeerd.

Politieke participatie en de rol van politieke partijen

Tot slot wijst College erop dat het recht op politieke participatie in het VN-verdrag niet alleen ziet op stemmen, maar ook op de mogelijkheid om verkozen te worden. De overheid dient te waarborgen dat mensen met een beperking zich kiesbaar kunnen stellen en dat kandidaatstelling op toegankelijke wijze mogelijk is. Voor kandidaatstelling is het invullen van bepaalde formulieren vereist. Het College heeft voor de PS-verkiezingen eerder dit jaar een melding ontvangen van iemand met een beperking die zich wilde kandideren, maar niet in staat was het benodigde formulier te ondertekenen.

⁹ Ieder(in), [Meldpunt onbeperkt stemmen verkiezingen 2023](#) p. 8.

¹⁰ College voor de Rechten van de Mens, '[Inbreng plenair debat Wet vervroegd stemmen in het stemlokaal](#)', 7 april 2023.

¹¹ Ieder(in), [Meldpunt onbeperkt stemmen verkiezingen 2023](#), p. 9-10.

Naar aanleiding van deze melding heeft het College navraag gedaan bij uw ministerie. Indien het voor mensen met een beperking niet mogelijk is om formulieren te ondertekenen, kunnen zij in plaats daarvan een aantekening krijgen in hun identiteitsbewijs. Het College vindt het belangrijk dat kandidaten en de verantwoordelijke organen hiervan weten; de eerstgenoemden om de aantekening te regelen en de laatstgenoemden om deze wijze van kandidaatstelling te accepteren.

Politieke partijen spelen een belangrijke rol bij het bevorderen van de politieke participatie van mensen met een beperking. Het is noodzakelijk dat politieke partijen hun verkiezingsactiviteiten op een wijze organiseren die zowel voor kandidaten als voor kiezers toegankelijk is. Het College ziet dat hier, conform het Actieplan toegankelijk stemmen, op wordt ingezet, onder meer met behulp van de Handreiking 'Politiek voor Iedereen'.¹² In aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen adviseert het College u om politieke partijen aan te blijven sporen om activiteiten en uitingen op een toegankelijke manier te organiseren.

Tot slot

Het College blijft graag met u over de toegankelijkheid van de verkiezingen in gesprek. Voor vragen en aanvullende informatie kunt u contact op (laten) nemen met [redacted] beleidsadviseur, via [redacted] of via [redacted]

Met vriendelijke groet,

[redacted]
Interim voorzitter

¹² ProDemos, ['Handreiking voor toegankelijk verkiezingsmateriaal'](#).